

УДК: 321.01:323.1(497.1)
Примљено: 3. априла 2010.
Прихваћено: 25. маја 2010.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 2/2010.
год. 17. vol. 28.
стр. 121-139.

Данијела Лакић

*Правни факултет, Слобомир П Универзитет
Бијељина, Република Српска*

НОВА НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ СФРЈ

Сажетак

Предмет овог рада је концепт нове националне државе који се на Балкану јавио као последица распада СФРЈ и слома комунизма у Источној Европи. У тексту се анализирају услови настанка нове националне државе, њене карактеристике и изазови са којима се суочава. Међу мноштвом фактора који су узроковали развој нових националних држава, по свом утицају, издвајају се: сукоб интереса великих сила, пад комунизма, криза федерализма, међунационалне противуречности, криза економског и политичког система. Основне карактеристике нове националне државе су: национализам, насиље и сакралност, политичка и економска нестабилност, непостојање политичке културе и цивилног друштва. Глобализација је најтежи изазов са којим се суочава нова национална држава. Рат на подручју бивше Југославије на крају XX века и стварање нових националних држава показали су да је глобализација, супротно очекивањима, изазвала јачање национализма и националне државе.

Кључне речи: нова национална држава, национална држава, национализам, комунизам, глобализација, СФРЈ

УВОД

Крах комунистичке идеологије и распад бивше СФРЈ у прошле две деценије у жижу научног и политичког интересовања

вратили су појам националне државе. Док је такозвана модернизација западних друштава пре две до три деценије најављивала човечанству убрзани економско - технолошки развој, данас, развијени Запад брани свој развој кроз наизменичне рецесије, увећање незапослености и пораст опште егзистенцијалне несигурности људске јединке. Уместо очекивања да ће социјална, политичка и економска димензија глобализације савладати партикуларизам и конфликтност наслеђених етно - културних граница, национализам се као синоним људске потребе за коренима и припадношћу вратио на велика врата. "Национална држава је уједно творевина и творац модерне Европе"¹⁾, а глобализација је вратила човека „националном“ и узроковала настанак нове националне државе као форме опстанка националне државе.

НОВА НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА

Данас се може говорити о две врсте националне државе:

- националне државе затечене у савремености и
- свеже формиране односно новонастајуће националне државе.²⁾

Националне државе затечене у савременом добу су државе које имају за собом време највећих искушења, а убрајамо их у круг савремених националних држава, пре свега, због њиховог традиционалистичког приступа питањима државности и нације.³⁾

Нове националне државе су државе које у настале као директна последица слома комунизма у Источној Европи на концу XX века. Привидно решено национално питање у некадашњим комунистичким федерацијама основа је развоја ове врсте националне државе, а настају уз подршку великих сила ради остваривања њихових одређених интереса. Њихово формирање је у већини случајева праћено употребом насиља, проливањем крви и тежњама да постану моноетничке и монорелигијске државе. Типичан пример ове врсте држава су државе настале на територији бивше СФРЈ - Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија, Србија и Црна Гора.

1) Едгар Морен, „Појам националне државе“, у: Д. Симеуновић, *Теорија политике – ридер*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 108.

2) Д. Симеуновић, *Теорија политике – ридер*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002, стр. 112.

3) У националне државе затечене у савременом добу спадају: Немачка, Енглеска, Француска, Италија, Шпанија...

Феномен нове националне државе узрокован је нестанком блоковске равнотеже услед краха Источног блока. Одлазак комунизма довео је до буђења националне свести и избијања дуго пригушиваног религијског фанатизма, најпре, у земљама у којима је инсистирано на братству и јединству, у неразвијеним вишенационалним и мултирелигијским срединама. Кључну улогу у разбијању мултиетничких империја, као што је СССР и СФРЈ, нису одиграли тзв. спољни непријатељи него унутрашњи фактори. Државне елите су биле далеко више национално него интернационално одређене, а у слабостима система су откриле могућности остваривања личних интереса и богаћења. Новоформиране националне државе развијају се као личне империје „одабраних“ и остају у границама малих територијалних димензија и нереспектабилног војног, политичког и економског значаја.

Распад вишенационалних социјалистичких федерација и настанак нових националних држава пружио је могућност „доказивања надмоћности великих сила над малим, али и *зрелих* нација над нацијама које су схватане као *закасне* за те процесе“⁴⁾. Феномен нове националне државе на Балкану је специфичан по својој природи будући да је производ нација које су у далекој прошлости, углавном, већ имале своје државе, те по том основу не можемо прихватити тезу да Срби или Хрвати „заостају за Немцима или Французима“, пре се може рећи да се радило о несрећном сплету историјских околности и интереса, који су били неповољни по балканске народе. Након комунистичког периода опстајања југословенских народа, распад некадашње државе пружио им је могућност да крену путем на коме су застали почетком XX века, тако да је масовна појава нових националних држава у нашем региону логична последица политичког развоја овог дела Европе. Успостављањем сопствене националне државе неки југословенски народи су уместо „хетерогене бивше СФРЈ, коју је сачињавало аристотеловско *случајно мноштво* поново створили отаџбину, као правни израз легитимне друштвене заједнице“⁵⁾.

Глобализација је балканским народима просто наметнута и дочекали су је потпуно економски и културно неприпремљени, те су им национализам и национална држава пружили „уточиште“ од кризе идентитета и ратова који су следили. Иако се улога национализма на Балкану најчешће негативно квалификује јер се сматра узроком ратова, он је у новим националним држава показао и своје

4) Д. Симеуновић, *Нови светски поредак и национална држава*, Ферко, Београд, 1995, стр. 21.

5) П. Голубовић, *Држава у покушају*, Службени лист СЦГ, Београд, 2003, стр. 227.

позитивно лице. Захтеви за националном слободом, независношћу, демократијом, мирољубивост у односима међу народима и нацијама су суштински, политички садржаји идеје национализма. Са овим својим садржајима национализам је, на политичком плану, саставни део теорија слободе и демократије. Као етички принцип то је, пре свега, принцип љубави према својој нацији и не дозвољава порицање ничије нације, а сопствену нацију чини мером државе и одређује границе њене одговорности према нацији. Без таквих способности национализма, као политичког принципа, данас не би било ни идеје грађанске државе ни многих конкретних глобалних друштвених заједница. Национализам је главна покретачка снага и основа изградње нових националних држава. Национално питање у бившим социјалистичким земљама није било решено, иако су државна вођства сматрала да јесте, него је снагом социјалистичке идеологије било потиснуто у други план друштвених збивања. На подручју Средње, Источне и Југоисточне Европе настале су и бројне нације, које нису историјски одлучујуће дуго имале своју државу, егзистирајући уз или кроз нације које су је имале. Имајући све ово на уму, јасно је какву су мешавину етничитета, идеологије и граница као израза давно наслеђених историјских решења представљале некадашње социјалистичке федерације.

У савременој Европи, како утврђује Мајнеке⁶⁾, два су кључна обрасца формирања држава. Први је „национализација државе“ и по њему су се развиле државе на западу и северу Европе. То је систем европског државног простора који је свој облик добио Вестфалским миром из 1745. године, а класичне националне државе Западне Европе развиле су се унутар постојећих територијалних држава. Други је образац који можемо означити као процес „етапизирања нација“ и карактеристичан је за земље Источне Европе, значи и за нове националне државе на подручју бивше Југославије. У друштвима тзв. „закаслених нација“ антиципирана је национална свест, коју је ширила пропаганда и зацртала позиције које су водиле формирању националних држава. У овим друштвима национализам је успостављен као најснажнија полуга развоја државе. Изградња државе симболички се означава као знак зрелости једног политичког друштва.

Завршетком Другог светског рата и формирањем НАТО пакта и Варшавског блока извршена је биполарна подела света. У периоду Хладног рата две Европе су се развијале у супротним смеровима. Западна Европа се под патронатом САД-а успешно опоравља-

6) М. Подунавац, „Изградња модерне државе и нације: Балканска перспектива“, *Годишњак* 2007, Факултет политичких наука, Београд, 2007.

ла од ратних разарања, а Источна Европа је била под контролом СССР-а и њен развој је стагнирао (у неким државама и назадовао). Ови процеси, прогресивности и регресије, су се паралелно одвијали све до појаве Михаила Горбачова и перестројке, а 1989. године она је пореметила стање равнотеже међу блоковима. А СФРЈ, као земља која је била оснивач трећег блока у периоду Хладног рата - блока Несврстаних земаља, распала се исте године када и СССР (1991.). Пред свим државама које су настале њеним распадом стајао је задатак изграђивања националне државе и институција које до тада нису постојале. Све те земље свој самостални пут отпочеле су процесом транзиције. Словенија и неке совјетске државе, ушле су успешно у тај процес, а то је доказано њиховим прикључењем Европској унији у мају 2005. године. За остале државе које су настале на тлу бивше СФРЈ тај пут је далеко тежи и трагичнији.

После Другог светског рата унутар југословенске, федеративно уређене, државе нашли су се окупљени народи који имају сложене и различите историјске путеве развоја. А распад једнопартијског система означио је и рушење јединог заједничког идеолошког оквира, што се за вишенационалну земљу показало као озбиљан дестабилизујући фактор. Створени вакум попунила је идеологија национализма, коју су политичке елите искористиле за вршење своје власти. Овакав начин формирања и развоја држава у нашем региону узроковао је и нестабилност њиховог функционисања, а већ од почетка, неке од њих суочиле су се са даљим раслојавањем, пре свега Србија и Босна и Херцеговина.

Нованастале националне државе у Средњој и Источној Европи тек су почеле уживати тешко стечену националну сувереност, а већ се налазе пред могућношћу њеног растакања. Оне стоје пред дилемом уласка или одустајања од Европске уније. Сценарио прихватања глобализације у смислу приступа европским и ширим интеграцијама значи денационализацију и пренос дела суверенитета на нова заједничка наднационална тела, а одустајање од интеграција значило би очување концепта затворене националне државе.

УСЛОВИ НАСТАНАКА НОВЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ

Услови конституисања нових националних држава су, у суштини, фактори који су узроковали њихов настанак, а то су: интереси великих сила, пад комунизма, криза федерализма, међунационалне противуречности, криза економског и политичког система.

Нове националне државе, у већини случајева, настају уз снажну подршку спољних фактора односно подршку великих сила. Разлог таквог настанка јесте одређени економски, војни и политички интерес великих сила - на тај начин независност су стекле Словенија, Хрватска, Босна Херцеговина, Црна Гора и Косово. А да би оствариле своје циљеве и интересе велике силе су спремне на све или како је то истицао Владимир Јовановић „велике силе прибегавају начелу народности и масе, само да би магнетску струју којом се сродна племена привлаче доведле под своју гвоздену руку, а при томе се служе великим идејама и речима као што су мир, правда и другим, а које нису ништа друго до замка за народе који теже за природним правом“.⁷⁾

Пад комунизма крајем осамдесетих година прошлог века узроковао је настанак нових националних држава на подручју Југоисточне Европе. Рушење комунизма било је иницирано интересима великих сила и њиховом жељом за коначним продором капитализма у све делове Европе. Државе комунистичког поретка нису се могле адекватно суочити са нараслом политичком и економском комплексношћу света који их је окруживао, јер су све више губиле институционалне и друге капацитете који су неопходни за комплексне проблеме.

Рушење Берлинског зида је симболички означило и почетак пада комунизма у Европи. Термин комунизам потиче од латинске речи “communis” (заједнички) и у широј употреби се јавља од средине XIX века, а створен је у тајним револуционарним друштвима која су се образовала у Паризу од 1834. до 1840. године. У општем значењу под комунизмом се подразумевала пракса или схватање о потреби или могућности друштвене контроле над економским животом, укључујући ту посебно друштвену својину уопште или посебно средство за производњу. Поред овог историјског и општег значења, под овим изразом се у периоду од 1840. до 1872. године подразумева исто тако и револуционарна акција за насилно обарање капиталистичког друштва.⁸⁾

У политици Комунистичке партије Југославије националном питању свих других нација, осим српске, поклањана је највећа могућа пажња. Једино српско национално питање за њу није постојало, или се помињало само у негативној конотацији и осуђиван је тзв. „великосрпски хегемонизам“. Негативни назив „великосрпски“ Комунистичка партија Југославије преузела је из речника

7) В. Јовановић, *За слободу и народ*, Платонова штампариија, Нови Сад, 1868, стр. 47.

8) Ј. Базић, *Српско питање*, Институт за политичке студије, Београд, 2003, стр. 277.

аустроугарске пропаганде. Он се први пут појавио у оптужници против Срба на загребачком тзв. “велеиздајничком процесу“ 1908. године, да би своје место поново нашао у жестокој антисрпској пропаганди уочи Првог светског рата. Тако су у борби против „великосрпства“ нашли заједнички језик антисрпски расположена националистичка десница несрпских нација и комунистичка левица, разуме се свака са својим разлозима и оправдањима, а понекад и у савезништву.⁹⁾ Рушење комунизма у СФРЈ морало је резултирати ратом јер су национални проблеми само привидно заташкани и решени под комунистичким режимом.

Криза федерализма узрокована порастом националистичких тежњи представљала је повољан услов настанка нових националних држава. Већина нових националних држава настаје на тлу некадашњих вишенационалних федерација. Вишенационални састав Југославије био је основни разлог њеног конституисања као федерације. Југословенска федерација створена је по узору на совјетску, а федерално уређење Совјетског Савеза истицано је као најпогоднији облик решавања националног питања у вишенационалној држави. Оваква федерација полазила је од националног самоопредељења као полазног и темељног принципа, уставноправним гарантовањем права сваком народу на отцепљење и националну државу.

Увођење федералног уређења почивало је на идеји да сваки од југословенских народа треба да у циљу решавања националног питања добије своју федералну јединицу. То се показало неостваривим јер, с изузетком Македонаца, Словенаца и донекле Црногораца, који живе у федералним јединицама чије се границе углавном поклапају с њиховим етничким границама, у случају два највећа народа, Срба и Хрвата, било је немогуће, због етничке измешаности, образовати федералне јединице које би окупиле све њихове припаднике. Хибрид федералног и конфедералног уређења, легализован Уставом из 1974. године, само је омогућио даље слабење уставноправног статуса Србије.¹⁰⁾

Ако претпоставимо да је једнакост статуса федералних јединица подразумевајуће начело добро уређеног федерализма, у том погледу бивша СФРЈ представљала је изузетак и била пример тзв. асиметричног федерализма¹¹⁾, будући да је само једна од шест фе-

9) Љ. Тадић, „Комунистичка партија Југославије и српско национално питање“, Зборник *Српско питање*, Политика, Београд, 1991, стр. 67.

10) П. Голубовић, нав. дело, стр. 87.

11) Исто, стр. 97.

дералних јединица имала у свом саставу две аутономне покрајине, које су Уставом из 1974. године готово у потпуности биле изједначене са федералним јединицама које су чиниле југословенску федерацију.

Када говоримо о бившој СФРЈ, неопходно је напоменути да је она прва од земаља народне демократије која је оштрој критици подвргла командно - административни систем и кренула путем тражења нових метода изградње социјализма. Ниједна друга земаља у току 40 година није остварила толико реформи, промена у економском и политичком систему, нити је усвојила толико устава и њихових измена. Мада је првобитно настала као централизована држава, решавање националних проблема терало је Југославију према федерацији. Усвајањем Устава из 1974. године, према којем су републике и аутономне покрајине добиле широке надлежности, политичку и економску самосталност, чланице федерације су стекле државни статус. Омогућена је широка законодавна делатност републичких парламената и сарадња са међународним организацијама. Обновљено је Веће народа са статусом самосталног скупштинског дома, сада у новом облику, као веће република и покрајина. Започео је период култа нације. На нов начин тумачен је и статус аутономних покрајина и њихов положај у федерацији, према да су биле у саставу Србије, обе покрајине имале су права фактички једнака републичким.¹²⁾ Републике су се полако почеле понашати као националне државе јер су развијале националне привреде и остваривале самосталну међународну сарадњу односно понашале су по принципу „Југославија је оно што се оне договоре и савезна држава није ништа друго до сервис федералних јединица“. Постепени уставноправни развитак СФРЈ из федерације у конфедерацију показао је да југословенска политичка олигархија није била задовољна степеном националне равноправности у систему федерације (у ужем смислу) па је октроисала конфедерацију (односно њен државни облик, који је њој сасвим близу). У самом овом преуређењу државе, које утврђује посебан положај Србије у конфедерацији, осликава се сачувани континуитет неповерења у српску нацију и изражава бојазан од њене хегемоније.¹³⁾

Покретачка снага рушења социјалистичких федерација био је сепаратизам у оним републикама, чији је основни циљ стварање самосталних држава. То је било могуће због укупне дестабилизације друштва која је била последице политичке, економске и иде-

12) Ј. Гускова, *Историја југословенске кризе 1990 – 2000*, ИГАМ, Београд, 2003, стр. 82.

13) Љ. Тадић, нав. дело, стр. 67-68.

олошке кризе. Распаду социјалистичких федерација доприносила је и друштвено нефункционална разуђеност њихове државности на два или више нивоа – савезном и републичком. Паралелно са стицањем других услова за ницање национализма, републике и покрајине социјалистичких федерација су све више бивале државе, да би на крају свог федералног живљења то биле више и од саме савезне државе. Јачање самосталности република и заоштравање национализма морали су на крају угрозити и опстанак федерације. У условима вишенационалне државе, свако заоштравање социјално - економских проблема исте неминовно претвара у националне несугласице.

Међунационалне противуречности, које су постојале на тлу некадашњих вишенационалних федерација, представљале су повољну подлогу за развој нових националних држава. Главна покретачка снага тих држава је национализам. Основни узрок распада вишенационалних федерација је привидно решено национално питање – бивша СФРЈ је очигледан пример тог привидног решења.

Национално питање у социјалистичком замљама није било решено, само је снагом социјалистичке идеологије дисциплиновано и потиснуто у други план друштвених збивања и тим третманом фактички остало и заплетено и нерешено. Тито је истицао: „У Југославији се више не истиче да ли је неко Србин, Хрват или припадник неке друге националности. Данас у нашој земљи нема више трзавица између република већ у појединим републикама и срезовима има чисто локалних трзавица, које су позитивне, јер гурају напријед“.¹⁴⁾

Бивша СФРЈ је као целина представљала спој различитих нација и вероисповести и у њој је, током целог њеног постојања, вођена борба око доминације одређених нација и религије. По начелима комунизма грађани те државе јесу се држали одвојено од религије и сматрали да су сви једнаки, али не можемо побећи од онога што јесмо и што смо добили рођењем. А, верских несугласица на тлу Балкана било је од давнина, а с обзиром да он представља мост између Истока и Запада, ислама и хришћанства, неминовно је да ће неслагања и сукоба бити и у будућности. Националне страсти и мржња, које датирају из давнина и последица су многих неостварених жеља, морали су испливати на површину. Одлазак те идеологије са места државне идеологије, омогућио је да формално одстрањене националне страсти и верски проблеми избију у први план, и то се прво морало десити у вишенационалним срединама.

14) Ј.Б. Тито, *Сабрана дела*, Култура, Београд, 1947, наведено према: Предраг Голубовић, нав. дело, стр. 93.

Тако је национализам постао глави покретач антисоцијалистичких друштвених заокрета у свим оним земљама Источне Европе, СССР-у и СФРЈ, које су „подграђиване крхком идеологизираним конструкцијом заједништва разнородних нација добре воље“.¹⁵⁾

Криза економског система, коју су изазвали пад социјалистичког режима и тежње за продором капитализма на тло Источне Европе, такође је условила настанак нових националних држава. Националне политичке елите су да би прикриле дубину економске кризе у први план истицале национална питања и на тај начин грађанима се *вештачким путем* намеће национална проблематика као питање од виталног значаја за државу.

Крајем осамдесетих година прошлог века бивша СФРЈ је била на прагу дубоке економске и политичке кризе. На прелазу у деведесете држава је трагала за путевима изласка из настале ситуације и покушавала да отпочне сложену реформу, која је у привредној сфери подразумевала прелазак на пословање по тржишним принципима, а у политичкој сфери прелазак на вишепартијски систем. Промене у земљама у региону и одлазак социјалистичког начина вођења државе и привреде, наговештавале су и промене у СФРЈ. Међу економским проблемима издвајали су се: критично стање у области одржавања спољне платежне моћи, пад индустријске производње, пораст општих и структурних диспропорција у економским односима са иностранством, бржи пораст потрошње од раста реалних материјалних и финансијских могућности земље, раст цена и повећање стопе инфлације, опадање продуктивности рада и ефикасности привређивања, заоштравање проблема назапослености, пад животног стандарда и зарада и продубљивање социјалних разлика.¹⁶⁾ СФРЈ је постепено престала да постоји као јединствен економски простор, око две трећине роба произведених у републикама и аутономним покрајинама није уопште прелазило њихове границе, а у размену је ишла само једна четвртина од њихове укупне производње. Убрзо је већина странака националног опредељења, које постају доминантне политичке снаге, била за прелазак на тржишну економију, слободу приватног предузетништва и отварање ка западним улагањима и капиталу. Пад животног стандарда и масовна егзистенцијална несигурност у широким друштвеним слојевима у СФРЈ потенцијали су повратак нацији као природној заједници. Национална догматика, истакнута у први план, биће искориштена да се економска криза потисне у други

15) Д. Симеуновић, *Теорија политике – ридер*, стр. 113.

16) Исто, стр. 85.

план и националне политичке странке доживе као спасиоци нације, државе и творци неког бољег сутра. Али, рагови који су следили само су продубили постојећу економску кризу, а она је настављена и у периоду транзиције.

Криза политичког система у последње две деценије XX века отворила је пут осталим условима настанка нових националних држава. Повлачење социјалистичке идеологије из друштава у којима је била државна идеологија створило је политичку кризу, која је омогућила да национализам и националне странке постану носиоци стварања нове државе и поретка. Распад једнопартијског система означио је и рушење јединог заједничког идеолошког оквира. Створени вакум попуњавала је идеологија национализма, коју су политичке елите користиле за вршење своје власти. У исти мах ова идеологија постала је и детонатор дезинтеграционог процеса, пошто су иза ње могле да стану само поједине интересне групе.¹⁷⁾ Политички систем комунистичких земаља на истоку Европе карактерисали су једноумље, једнопартијски систем и потпуно потчињавање појединца култу партије. Промене које су следиле наговештавале су неопходност постојања политичког плурализма и стабилног политичког режима. Избори из 1990. године били су прво искуство вишепартијског система у Југославији. Будући парламентарни живот још више је повећао разлике у политичком животу република, а томе доприноси долазак на власт странака које су различито виделе будућност Југославије. Иако се очекивало јачање демократизације и федерације, вишепартијски систем представљао је заокрет према стварању националних странака и ширење сепаратистичких идеја. У својству алтернативног решења комунистичким идејама на сцену ступају национални политички програми. После 1989. године већина држава бивше СФРЈ болује од посткомунистичког синдрома етнонационализма, који је мешавина историјског завештања и сећања, али и нус производ транзиције ка политичком плурализму и тржишној привреди.

СФРЈ није издржала промену глобалних односа снага до којих је дошло услед политичких процеса који су захватили Источну Европу. Бивша СФРЈ је била компромис различитих међународних и националних интереса као и експлозивна смеша, идеалистичког одушевљења с једне стране, и прагматичког прорачуна с друге. Она је стога почивала, као што је познато, на осетљивом билансу моћи њених народа. То је имало за последицу такво систематско устројство Југославије које је, поред осталог подразумевало сталну контролу и превентивно зауздавање српског народа. У оваквој

17) Ј. Гускова, нав. дело, стр. 131.

перспективи, распад Југославије може се посматрати и као континуитет оне логике која је различитим политичким средствима (укључујући и сам рат) спречавала политичко и државно јединство српског народа. Ситуација распада је до краја открила овај идеолошки прикриван интерес доминантног политичког окружења.¹⁸⁾

КАРАКТЕРИСТИКЕ НОВЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ

Нова национална држава категорију државе подразумева махом сакрално, као националну светињу, дакле, вредност равну светости.¹⁹⁾ По овом приступу следи да су основне карактеристике нове националне државе: *национализам*, као главна покретачка снага овог типа држава, *насиље и сакралност*. У људској природи је да свако претерано одушевљење чињењем неке радње изазива прецењивање и обожавање те радње, те на такав начин долази и до претварања лаичких ствари у свете ствари. Такав је случај и са претераним националним одушевљењем, те се оснивање националне државе код неких нација доживљава *као светост* односно света национална ствар.

Своју историјску подлогу настајања, нове националне државе имају и у тежњи такозваних закаснелих нација да постану државотворне (пример је македонска нација и држава настала распадом СФРЈ). Такве нације стицањем државности добијају потврду своје величине и зрелости. Стварање сопствене, националне државе представља највиши циљ уз који иде атрибут *морања*. Природна је тежња сваке нације да има своју националну државу, то нико и не оспорава. Али, свака нација мора бити у потпуности свесна времена, друштвеног и економског окружења, своје политичке зрелости да би са реалним очекивањима кренула у остваривање свог циља. А приликом остваривања примарног циља – оснивања националне државе, нација снагу црпи из историје и митологије. Национални фанатизам своју енергију црпи из романтизоване прошлости, а својствено му је и неговање бруталне моћи (ратничког духа и херојског начина живота), укидање свих политичких, грађанских слобода и насилно подређивање појединца апстрактним интересима нације и култу вође.²⁰⁾

18) З. Обреновић, *Распад Југославије и политичка неспремност српске елите на изазове распада*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2004.

19) Д. Симеуновић, *Теорија политике – ридер*, стр. 118.

20) Љубомир Тадић, *Да ли је национализам наша судбина*, Мултипринт, Београд, 1986.

Карактеристика нових националних држава је да настају на тлу некадашњих вишенационалних заједница (Словенија, Хрватска, БиХ, Македонија, Црна Гора, Србија, су нове националне државе настале распадом бивше федерације СФРЈ). Њиховим настанком свет је добио и нова жаришта, а нека од њих су намерно изазвана од стране великих сила ради задовољења њихових интереса (економских, политичких, религиозних и војних). Али, Запад се суочио и са низом проблема – није очекиван толики степен политичке незрелости и нестабилности тих нових држава. Транзициони период предуго траје, а неспровођење нових закона, који су већ донесени, спречава слободан улазак капиталистичких снага и начела у та подручја.

Нове националне државе настају уз доста наглости и уз помоћ екстерних правнодржавних механизма, а превласт колективног над индивидуалним је трајни принцип њиховог функционисања. Подстакнуте дуплим стандардом новог светског поретка у третману њиховог деловања нове националне државе развијају унутрашњу и спољну политику дуплог стандарда.²¹⁾ Као најважнији критеријум за одређивање не само ко која права може да користи, него и у којој мери, утврђује се национална припадност, а под њом се подразумева и верска припадност (то је пре свега и главни узрок неповољног положаја националних мањина у тим државама). Увек је нека национална групација преобладајуће одређена, што доказује да су националне државе усвојиле као део пожељног наслеђа фаворизовање односно угрожавање права различитих нација.

Настанак нових националних држава и њихово функционисање карактерише и мања или већа количина насиља у различитим формама. Савремена национална држава овог типа је у социјалним и обичајним условима у којима настаје морала бити појмљена као светост, а како све што је свето тражи као потврду своје вредности и важности жртву, дакле свето насиље, тиме се да објаснити и мања или већа количина насиља која у различитим формама, али по правилу, прати настанак овог типа савремене националне државе.²²⁾

Будући да нове националне државе, углавном, настају на тлу некадашњих федеративних држава и насиље започиње као инсти-

21) Пример за то је дупли стандард у тумачењу права на самоопредељење народа у Хрватској. Политичка елита у Хрватској извршила је сепарацију Хрватске од СФРЈ под плаштом права на самоопредељење хрватског народа, а са друге стране није дозволила српском народу у Хрватској да користи то право на исти или сличан начин.

22) Д. Симеуновић, *Теорија политике – ридер*, стр. 118.

туционална деструкција, као једна врста структуралног насиља над дотадашњом државом. Основно гесло приликом настанка нових држава је „стварање националне државе је најважнији задатак нације“, а такво правило примењено у бившим вишенационалним државама мора резултирати насиљем. Хоће ли структурално насиље прерасти и у директно насиље зависи од низ чинилаца, а пре свега од опредељености и понашања националних покрета, и подршке или ненаклоности великих сила према новонастајућим националним државама, њиховог интереса у зони формирања тих нових држава. Насиље нису само ратови и проливена крв, у новим националним државама велику улогу игра *политичко насиље*. Насиље није ни проста употреба силе, већ је њен рад као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила. Карактер насиља као људске и друштвене делатности увек зависи од његове функције у сфери друштвених односа које и само изражава, а функција насиља увек зависи и од врсте друштвене структуре у којој се врши, као и од врсте сукоба интереса у коме оно посредује.²³⁾

Сва важнија државна питања кроз историју су се решавала ратом, он је постао саставни део људске природе и опстанка кроз историју. Нова национална држава претворила је рат у нужност свог поступања унутар или ван својих граница, а основни извор конфликта је у дефинисању националне територије као државне. Свака од нових националних држава поставља себи задатак - остварити границе у историјској визури. Али, не у просечној, већ увек у оној из периода евентуалне претходне државности или територијалне запоседнутости, у коме је тадашња национална елита имала или полагала право на највећу као националну територију. Често суседне националне државе величају потпуно различите периоде своје историје, па је логично да им се тако осмишљене и жељене границе пресецају и постају разлог рата. Разлог за сукоб је, наравно, већи ако нека од тих држава жели ослободити припаднике своје нације који живе на тлу друге државе. Немогуће је избећи да припадници неке тек подржављене нације не живе и изван граница њихове националне државе. Све ово десило се и приликом распада СФРЈ, а Срби и Хрвати имали су потпуно различита мишљења по питању граница својих држава. Немању резерви према употреби насиља иде у прилог и чињеница да насилништво као варварско својство које је уткано у генетски код сваке нације није настанком националне државе одстрањено, као што се то тврди у заносу и манифестима нових националних држава, него је у зависности од

23) Исто, стр. 151.

политичког интереса, или само примирено, или је још више подстакнуто са циљем угрожавања и уништења других нација.²⁴⁾

Свака нација, која ствара своју националну државу позива се на одређене приоритете које жели доказати: дугу и континуирану традицију самосталне „националне државности“; оправданост и повесну утемељеност историјских права и територијалних граница „своје“ нације; утемељеност националних идеала у духовни живот обичног народа као и традицијама „националне цркве“ којој припада већина грађана; изузетну вредност и супериорност културног стваралаштва своје нације, њен велики допринос фонду светске културе и развоју цивилизације; постојање посебних заслуга и улоге одређене нације у историјском разрешавању проблема од виталног интереса за подручја шира од њене националне територије и нарочито за стварање заједничке државе (федерације, конфедерације или савеза независних држава).²⁵⁾

Нове националне државе карактерише тежња да имају и *црквену независност* јер имање властите националне религије је коначна потврда државности. У земљама бивше СФРЈ религија је, поред национализма, неизоставни елемент нове националне државе. Према томе, ту тек треба створити нацију у правом смислу. Треба повећати разлике у језицима, политичке разлике, направити јасно територијално разграничење и коначно – измислити традицију.²⁶⁾ На аутокефалности Македонске и Црногорске православне цркве и њиховом одвајању од Српске православне цркве инсистира се током последњих петнаест година, када су и Македонија и Црна Гора постале независне државе, а нација је државотворна тек када има и своју цркву. Али, црква није исто што и држава. У овим државама нарушава се одвојеност државе и цркве, духовног и световног. Ради се о покушају да се категорија духовног и нематеријалног искористи ради потврђивања концепта нове националне државе. Националне политичке елите заборављају да је концепт државе променљив и пролазан за разлику од цркве – која не може настати нечијом вољом или одлуком.

Обележје нових националних држава је и велика *улога националистичких идеологија* не само у њиховом настанку, него и у осталим сферама њиховог функционисања. Ова идеологија има улогу социјалне терапије. Вредност националистичке идеологије

24) Исто, стр. 119.

25) *Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993, стр. 721.

26) Наведено према: Гојко Берић, „Звијери на окупу“, *Мост - часопис за образовање, науку и културу*, бр. 208, Мостар, 2007.

за творце нових националних држава лежи у њеној способности да пренесе унутрашње друштвене тензије на спољни план и њоме се може веома брзо изградити осећање реалне угрожености сопствене нације, независно од реалне утемељености тог осећања. Изазивање спољних конфликта значи трајно прикривање унутрашњих, а тиме се обезбеђује и трајност владавине постојеће националне елите. Почетком деведесетих година прошлог века идеологија комунизма, која је владала Балканом готово четири деценије, одбачена је застрашујуће нагло и народи који су свој колективни идентитет везивали за ту идеологију били су изгубљени. Идеологија и држава биле су једно, а сломом комунизма отворило се питање нове идеолошке матрице. И ту се поново јавља национализам као ослонац, темељ учвршћивања новог идентитета. Државе настале распадом СФРЈ определиле су се за национално одређење свог колективитета. Свест о националном идентитету је снажан интегративни фактор сваке савремене државе, а у државама којима доминира јако национално одређење идентитета, национализам је конститутивни елемент друштвеног живота. У ствари, уместо да утихну, национализам и тежње за стварањем нових држава су се увећали.

Политичке промене током 1989. и 1990. године у нашем региону актуелизовале су и проблем примерености тадашње политичке културе вишестраначком политичком поретку односно поставило се питање колико ће одсуство традиције грађанског друштва успорити развој демократских промена. Вредносни вакум, који је настао након распада СФРЈ и идеолошко - вредносног поретка какав је био комунизам, замењен је новим односно старим упориштима, нацијом и религијом. Ауторитарност је постала саставна димензија политичке културе нових националних држава. Политичка култура коју су наследиле нове националне државе омогућила је њихово функционисање, „али и јачање тзв. пароксијалне културе уз стварање претпоставки за нове поретке који, истина, имају различита исходишта, вриједности и рационализацију, али у основи исти друштвени однос – јаку државу, једну „праву“ странку, једно битно исходиште – нацију.“²⁷⁾

Нове националне државе имају карактеристике правних држава, тако се и декларишу, али се не понашају увек као правне државе. Термин правна држава више се налази у техничкој употреби, него што се осећа у стварном политичком животу тих држава. А то је последица тога што се ново уређење не гради из новог теме-

27) И. Шибер, „Политичка култура, ауторитарност и демократска транзиција у Хрватској“, Зборник *Грађанско друштво и политичка култура*, Цедет, Београд, 2004, стр. 250.

ља, него на темељу претходног. У политичком животу ових држава пренаглашен је култ апсолутног вођства који је неспојив са принципом правне државе и који новоформиране националне државе више приближава моделу патријархалне демократије као историјски и цивилизацијски често ближем моделу уређивања друштва. У Западној Европи идеја националне државе родила се у крилу грађанског друштва, па зато национална идеја и демократија нису у раскораку као што се то дешава у новим националним државама на Балкану. Нове балканске земље имају „етничке нације“, које нису прошле кроз грађанске револуције, те стога настају ауторитарни режими. То је и разлог тешкоћа на путу нове националне државе у демократију.

Важан фактор који је обликовао карактеристике нових националних држава је политичко наслеђе великих империја. Не само да су велике империје по својим структурним обележјима предмодерне политичке формације, већ је и њихов утицај на овом простору наглашено негативан. Отоманска, руска и аустроугарска империја, оставиле су на простору Балкана вредности подаништва, органицизма, цезаропапизма и ауторитарности. Балканска друштва уобичајено се означавају као „недовршена друштва”. Ово обележје објашњава се као консеквенца отоманске владавине која је онемогућила рађање модерне елите и модерне средње класе. Место ових групација заузела је милитарна и политичка елита, која је узела учешће у ослобађању ових друштава и почела да изграђује административне структуре националне државе.²⁸⁾

ЗАКЉУЧАК

Када смо улазили у последњу четврт двадесетог века, владало је мишљење да се налазимо на прагу постнационалне ере, која би са собом донела и повлачење националне државе са светске политичке сцене. Али, наша блиска балканска прошлост је показала супротно. Успон национализма крајем XX века, чије су последице најдубљи траг оставиле на тлу бивше СФРЈ, саставни је део социјалних, економских и политичких промена у свету. Распад Совјетског Савеза и СФРЈ, који је био последица повлачења социјализма и успостављања капиталистичке власти у овом делу Европе, омогућио је да дуго и дубоко сакривене националне страсти доспеју у први план светских друштвених збивања.

28) М. Подунавац, нав. дело.

Нове националне државе настале у Европи од пада Берлинског зида до данас потврђују нам да је политички концепт националне државе још увек најраширенији облик политичког организовања народа и држава. Од три најзначајнија геополитичка процеса у двадесетом веку (Први и Други светски рат и пропаст комунизма у Источној Европи), сваки је на свој начин оснажио концепт нације и националне државе као начела политичког организовања. Будућност нове националне државе као форме националне државе зависи од начина и успешности њеног суочавања са изазовима који стоје пред њом. На унутрашњем плану изложена је центрифугалним притисцима, до којих је довео пораст етничке политике. Споља, суочена је са порастом моћи наднационалних тела, убрзаним напретком економске и културне глобализације. Супротно очекивањима, процеси глобализације су у Источној Европи изазвали кризу идентитета код нација некадашњих социјалистичких, вишенационалних федерација, а „излаз“ су представљали национализам и нова национална држава.

Без обзира на значајан политички, и пре свега, економски успех европских интеграција у последњих педесет година, нова национална држава као форма националне државе „није сувишна јер многи њени политички и правни механизми нису нашли своју замену. За сада је само националнодржавни оквир у стању да буде заштитни омотач демократским и либералним институцијама“.²⁹⁾

ЛИТЕРАТУРА

- Ј. Базић, *Српско питање*, Институт за политичке студије, Београд, 2003.
- Г. Берић, „Звијери на окупу“, *Мост - часопис за образовање, науку и културу*, бр. 208, Мостар, 2007.
- П. Голубовић, *Држава у покушају*, Службени лист СЦГ, Београд, 2003.
- Ј. Гускова, *Историја југословенске кризе 1990 – 2000*, ИГАМ, Београд, 2003.
- Енциклопедија политичке културе*, Савремена администрација, Београд, 1993.
- В. Јовановић, *За слободу и народ*, Платонова штампарија, Нови Сад, 1868.
- З. Обреновић, *Распад Југославије и политичка неспремност српске елите на изазове распада*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2004.
- М. Подунавац, „Изградња модерне државе и нације: Балканска перспектива“, *Годишњак* 2007, Факултет политичких наука, Београд, 2007.
- Д. Симеуновић, *Теорија политике – ридер*, Удружење „Наука и друштво“, Београд, 2002.

29) Х. Шулице, *Држава и нација у европској историји*, Филип Вишњић, Београд, 2002.

Д. Симеуновић, *Нови светски поредак и национална држава*, Ферко, Београд, 1995.

Љ. Тадић, „Комунистичка партија Југославије и српско национално питање“, *Зборник Српско питање*, Политика, Београд, 1991.

Љ. Тадић, *Да ли је национализам наша судбина*, Мултипринт, Београд, 1986.

Е. Хејвуд, *Политика*, Клио, Београд, 2004.

И. Шибер, „Политичка култура, ауторитарност и демократска транзиција у Хрватској“, *Зборник Цивилно друштво и политичка култура*, Цедет, Београд, 2004.

Х. Шулице, *Држава и нација у европској историји*, Филип Вишњић, Београд, 2002.

Danijela Lakic

NEW NATIONAL STATE IN THE REGION OF FORMER YUGOSLAVIA

Summary

This paper's issue is the concept of a new national state, which developed at the area of the Balkans as a consequence of the breakup of SFRJ and the fall of communism in Eastern Europe. The conditions which have caused the creation of the new national state, its characteristics and challenges it has faced are analyzed in this text. Among a number of factors which influenced the development of new national states, the following factors can be extracted according to their impact: conflict of interests of great forces, the fall of communism, the crisis of federalism, international contradictions, crisis of economic and political system. The essential characteristics of the new national state are nationalism, violence and sanctity, politic and economic instability, the lack of political culture and civil society. Globalization is the greatest challenge that the new national state has faced. The war in the area of former Yugoslavia at the end of the twentieth century and the creation of new national states have shown that globalization has contrary to all beliefs, brought about the strengthening of nationalism and of the new national state.

Key words: new national state, national state, nationalism, communism, globalization, SFRJ